



Skötselplan



Kulturreservatet Smedstorp

Norra Vi socken, Ydre kommun, Östergötlands län



Utgiven av:

Länsstyrelsen Östergötlands län

Planförfattare:

Åsa Thorsell, Kulturkompassen

Slutredigerad av Kultur- och samhällsbyggnadsenheten, Länsstyrelsen Östergötlands län

Omslagsbild och övriga bilder tagna av:

Åsa Thorsell, Kulturkompassen

Beställningsadress:

Länsstyrelsen Östergötlands län

Kultur- och samhällsbyggnadsenheten

Östgötagatan 3

581 86 LINKÖPING

Telefon:

010 – 223 50 00

Internet:

ostergotland@lansstyrelsen.se

www.lansstyrelsen.se/ostergotland

Copyright:

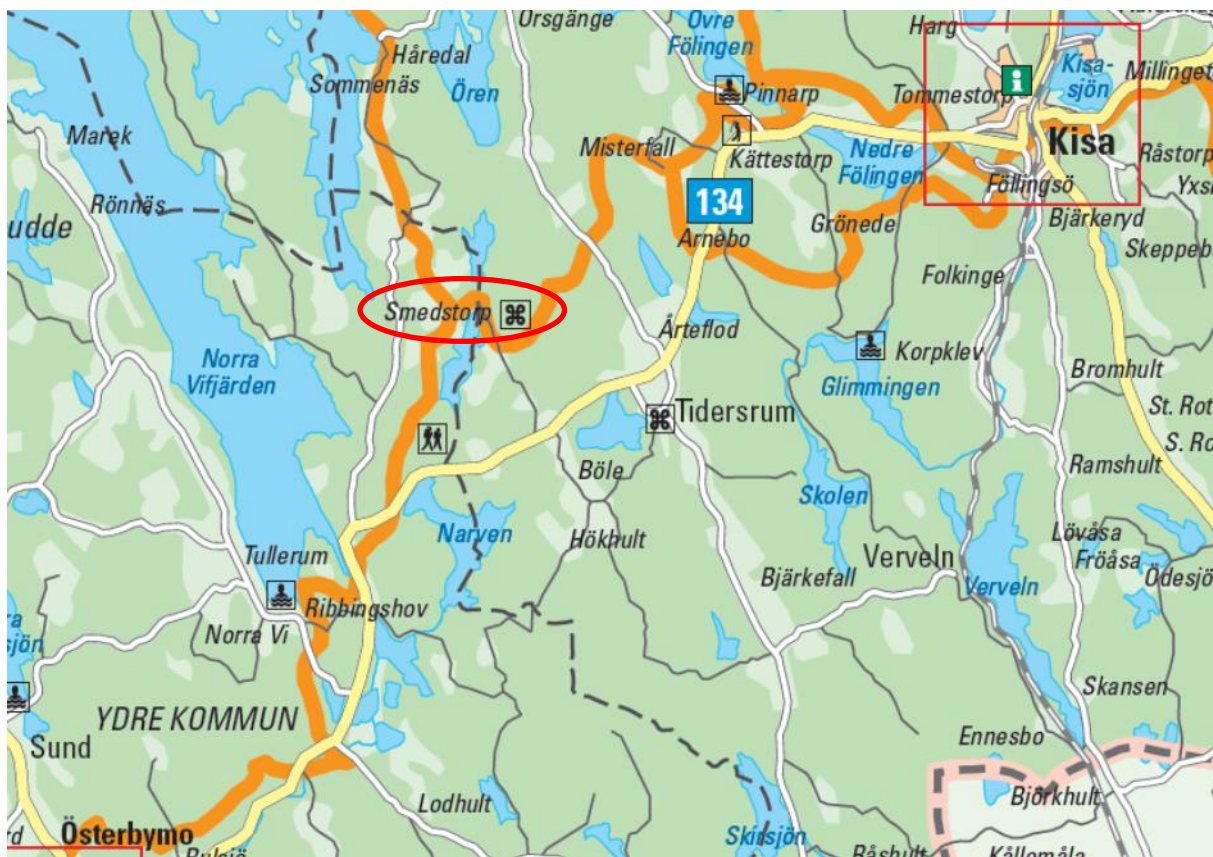
Innehållet i detta dokument får gärna citeras eller refereras med uppgivande av källa.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
Kulturresevatets syfte	5
BESKRIVNING AV OMRÅDET	5
Uppgifter om kulturresevatet	5
Smedstorps framväxt	7
OMRÅDETS BEVARANDEVÄRDEN	9
Naturvärden	9
Natura 2000-område	9
Kulturhistoriska värden	10
Byggnadsminnet Smedstorps dubbelgård	11
Fornlämningsmiljöer	12
Biologiskt kulturarv	13
Sociala värden	14
BESÖKSMÅLET SMEDSTORP	14
Tillgänglighet och information	15

INLEDNING

Kulturreseptatet Smedstorp, som ligger i Ydre kommun i den södra delen av Östergötlands län, är ett av länets två kulturreseptat.



Den röda cirkeln markerar kulturreseptatet Smedstorps dubbelgård placering. Den gula linjen visar Östgötaleden.

Källa: Östgötakartan

Genom kulturreseptatet går en grusväg och utmed denna väg ligger det timrade torpet Hagalund, dubbelgården med sina små timrade och omålade byggnader samt ett putsat vitt hus, som byggdes i och med att gården skiftades på 1940-talet. Grusvägen kantas också av ett ålderdomligt odlingslandskap, med hamlade träd, små flikiga åkrar, ängs- och betesmark.

Utanför inägomarken tar den skogsbeklädda utmarken vid och i östra delen av reseptatet ligger sjön Drien. I sjön ligger Gölstuguöarna, vars västra del tillhör Smedstorp. Inom kulturreseptatet finns även flera registrerade fornlämningar bland annat gravfält och resterna av en hjulkvarn.

Än idag brukas kulturreseptatet Smedstorps dubbelgård aktivt och detta har gjorts inom samma släkt i sex generationer.



Landskapet har bevarat sin karaktär sedan 1700-talet.

Kulturresevatets syfte

Antaget resevatssyfte infogas från resevatsbeslutet

BESKRIVNING AV OMRÅDET

Uppgifter om kulturresevatet

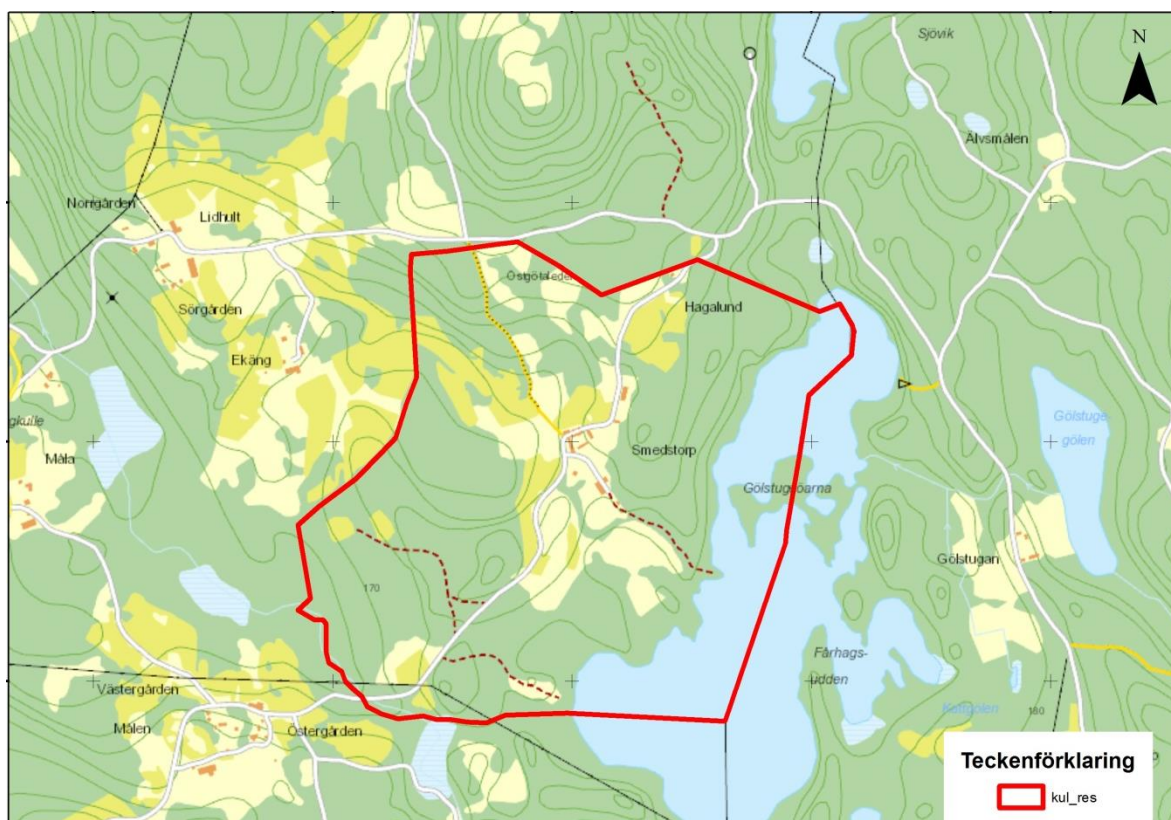
Namn	Kulturresevatet Smedstorps dubbelgård
Län	Östergötland
Skyddsform	Kulturresevat
Beslutsdatum	2001-01-26 (Dnr 223-7369-99)
Kommun	Ydre kommun
Församling	Norra Vi socken
Lägesbeskrivning	Kulturresevatet ligger längs väg 134 mellan Kisa och Österbymo.
Resevatets gränser	Se bilaga 1
Koordinater	6421622, 524689 (SWEREF 99TM) x 6424,41 y 1476,81
Ekonomisk karta	7f 4f Drien (075 45)
Areal	Totalt: 83,1 hektar varav: Land: 69,9 hektar Vatten: 13,2 hektar
Fastighet och ägare	Vi-Smedstorp: 1:2 - Görgen Carlsson (41,6 hektar, varav 7,9 hektar vatten) Vi-Smedstorp 1:3 - Jan-Ola Carlsson (40,8 hektar varav 5,3 hektar vatten) Vi-Smedstorp 1:5 - Östergötlands museum (0,6 hektar) Vi-Smedstorp 1:6 - Östergötlands museum (0,1 hektar)
Brukare	Görgen Carlsson
Byggnadsminne	Vi-Smedstorp 1:5
Natura 2000-habitat	Ja, SE0230173 Smedstorp
Riksintresse	Kulturmiljövård (KE 22) Naturvård (NE 34)
Ledningsrättsåtgärder	Starkström för Åtvidaberg Rotorp 2:1. Ledningshavare: Forsaströms Kraftaktiebolag
Miljömål	Ett rikt odlingslandskap: Ett rikt växt och djurliv God bebyggd miljö Levande skogar Levande sjöar och vattendrag
Resevatsförvaltare	Länsstyrelsen i Östergötlands län

Kulturreseptatet ägs av tre parter. Av sysslingarna Jan-Ola och G6rgen Carlsson och av 6sterg6tlands museum. 6r 1954 k6pte 6sterg6tlands museum fastigheterna Vi-Smedstorp 1:5 och 1:6. Tio 6r senare byggnadsminnesf6rklarades Smedstorks by. 6r 1993 k6pte 6sterg6tlands museum 6ven torpet Hagalund.

Sedan 6r 2001 f6rvaltas Kulturreseptatet Smedstorks dubbelg6rd av L6nsstyrelsen i 6sterg6tlands l6n, i och med att Smedstorks dubbelg6rd blev kulturreseptat.

Kulturreseptatet sk6ts i huvudsak av G6rgen, som brukar sin del av skogsmarken och all odlingsmark, d6 han arrenderar Jan-Ola del. Jan-Ola tar hand om skogssk6tseln p6 sin 6gda del av skogsmarken. 6sterg6tlands museum 6ger merparten av kulturreseptatets byggnader med tillh6rande tomtmark. 6sterg6tlands museum 6r d6rmed hyresv6rd 6t G6rgen, som bor i den ena delen av dubbelg6rden. I det vita huset bor xxxxxx.

I den h6r sk6tselplanen ses markomr6det inom kulturreseptatet som en helhet, oberoende av g6llande fastighetsgr6nser och 6garf6rh6llanden.



Kulturreseptatet best6r av den mark som utgjorde Smedstorp vid laga skiftet, 6r 1944.

Efter att kulturreseptatet bildats reservatets yttre gräns markerats. Markeringen har gjorts med kulturreseptatsbrickor på trästolpar.



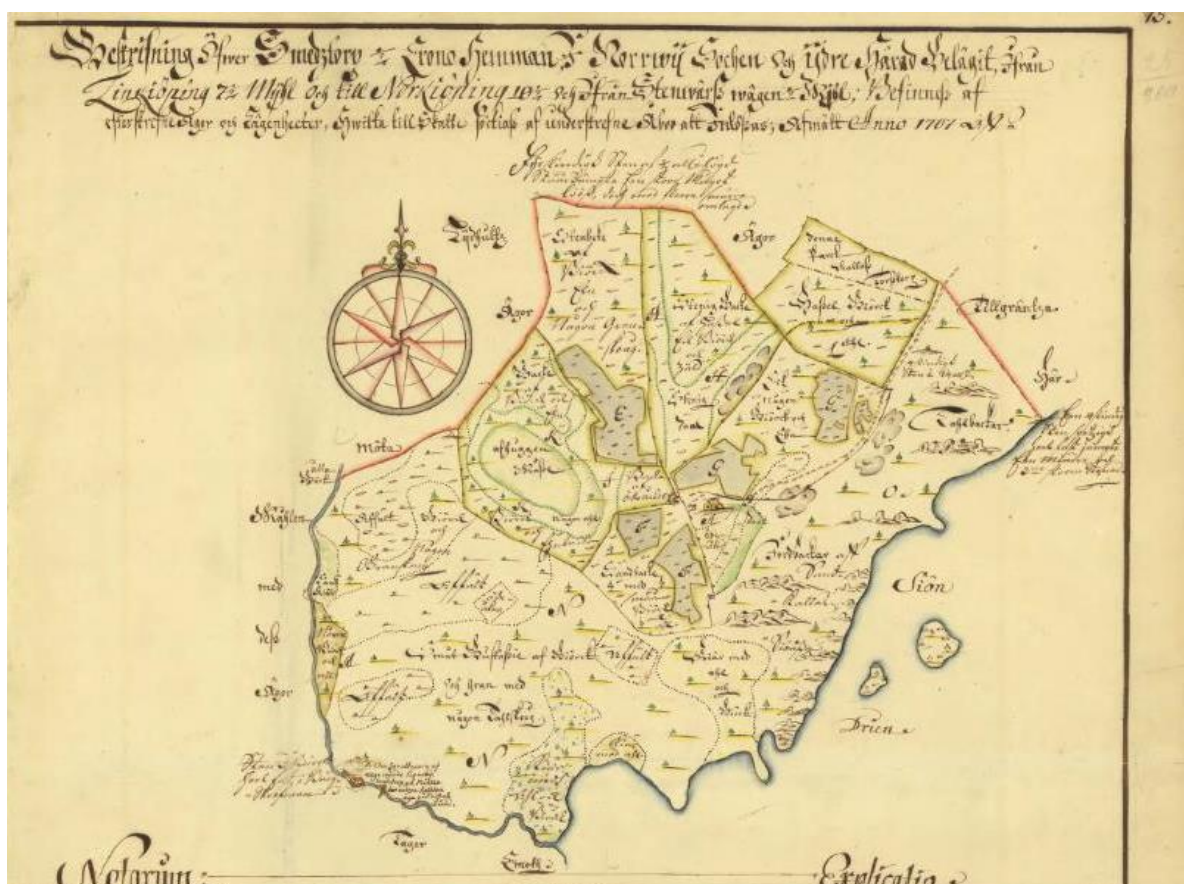
Markeringsbrickor på stolpe.

Smedstorps framväxt

Ser man till de ortnamn som finns i området så representerar de namnformer som har uppstått i huvudsak under medeltid. Flertalet är sådana med ändelser som -torp, -arp och hult.

I slutet av medeltiden tillhörde Smedstorp Norra Vi:s prästgård. Vid reformationen övergick gården till Kronan, det vill säga staten. Under 1630-talet räknades Smedstorp som ett halvt kronohemman.

I början av 1700-talet friköptes gården av bonden Knut Olofsson. I och med att gården köptes från kronan blev Smedstorp ett skattehemman, det vill säga att ägaren fick börja betala skatt. I samband med detta upprättades år 1707 den äldsta kartan över Smedstorp – en ägomätning.

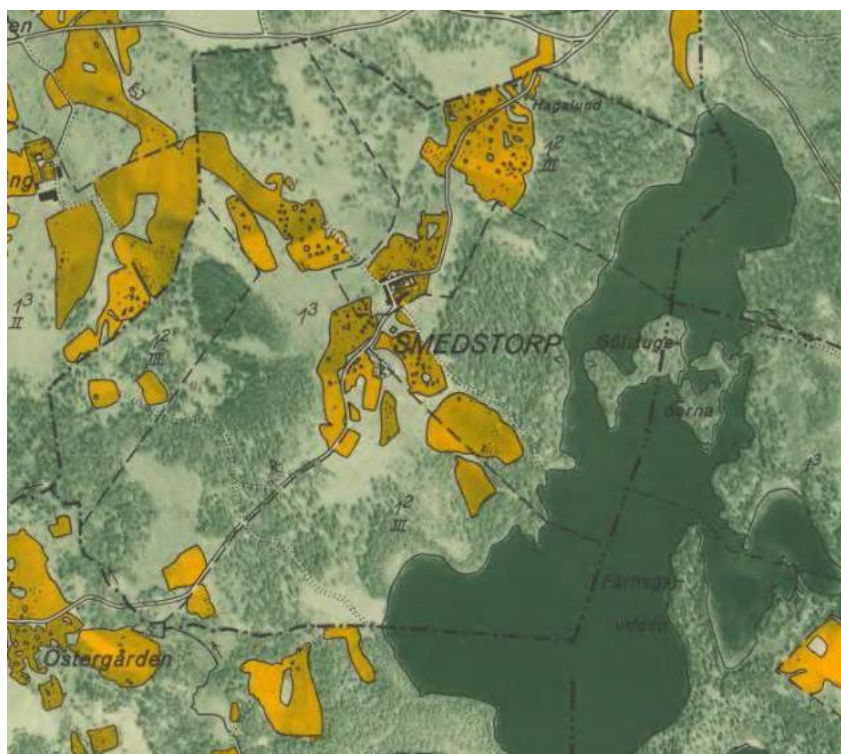


1707 års karta över Smedstorps ägor.

Källa: Lantmäteriet

Under 1740-talet fick gården två brukare. Gården blev då en så kallad dubbelgård, vilket innebar att boningshus och ekonomibyggnader dubblerades.

I början av 1920-talet tillträdde bröderna Erik och Ernst Karlsson. De fick var sin hälft efter sin far, som ensam haft gården. År 1944 genomfördes laga skiftet på Smedtorps dubbelgård. Detta var det sista laga skiftet som genomfördes i Östergötland. I och med att gården skiftades drogs det lott om vem av bröderna som skulle flytta ut från dubbelgården. Lotten föll på Erik som fick bygga nytt. Eriks gård byggdes upp på en avstyckad bit åkermark, strax söder om dubbelgårdens ladugård.



Ekonomisk karta från år 1948.

Källa: Lantmäteriet

På den ekonomiska kartan ses den gamla vägens dragning och att den nya gården har byggts. Även dammen längts i söder finns fortfarande kvar även om kvarnbyggnaden saknas. I norr finns de båda torpen, Hagalund och Nattmössan, kvar.

Jordbruket på Smedstorp har kontinuerligt bedrivits på traditionellt vis, vilket gjort att landskapet brukats med varsammare metoder än brukligt. Det sena laga skiftet har också bidragit till att den historiska indelningen av markerna också bevarats och kan fortfarande läsas utifrån kartan som upprättades år 1707. Byggnader, gamla brukningsvägar, slätter-, ängs-, och åkermark, hag-, och skogsmark, som även fungerar som naturbetesmark finns alltså fortfarande kvar och är ett illustrativt exempel på ett småskaligt jordbruk med lång agrarhistorisk kontinuitet.

OMRÅDETS BEVARANDEVÄRDEN

Naturvärden

Området tillhör det Sydsvenska höglandets sydöstra delar. Smedstorp omges av ett kuperat odlingslandskap. Marken består framför allt av block- och stenrik morän, där av det stora antalet odlingsrösena. Den äldre odlingsmarken utgörs i huvudsak av betesmark.

I Smedstorp finns en rik biologisk mångfald, med olika typer av naturmiljöer såsom hamlade träd, slättermark, åkerholmar, betad skog och hagmark. Nära gården, på de gamla lövträden finns en skyddsvärd kryptogamflora med till exempel de rödlistade arterna gul dropplav, almlav, brunskافتad blekspik, blekspik och gulpudrad spiklav. Inom kulturreseptatet växer också oxtungssvamp.

Floran inom kulturreseptatet är rik med bland annat ett stort antal hävdgynnade arter, med ett flertal ovanliga arter. Bland kärlväxter förekommer darrgräs, stagg, hartmanssträs, backnejlika, bockrot, gullviva, jungfrulin, liten blåklocka, solvända, sommarfibbla, svinrot, brudborst, gökblomster och smörboll med flera. Dessa arter har kunnat leva kvar då marken brukats kontinuerligt under en lång tid, med varsamma metoder och utan stora mängder konstgödsel, som gynnar kvävegynnade växter.

Insektslivet är inte närmare undersökt men här förekommer den sällsynta läderbaggen, fjärilarna allmän metallvingsvärmare och smalspröad bastardsvärmare.

Områdets blandlövhagar, slättermarker och öppna hagmarker ingår sedan år 2010 i det europeiska nätverket Natura 2000. Kulturreseptatet Smedstorps dubbelgård ingår också i Ydre kommuns naturvårdsprogram, som senast upprättades år 2002. I bedömningen ingår en helhetssyn av landskapet med sitt innehåll.

Kulturreseptatet utgörs även av en del av sjön Drien. Sjön är en liten skogssjö som tillhör Motala ströms avrinningsområde.

Natura 2000-området

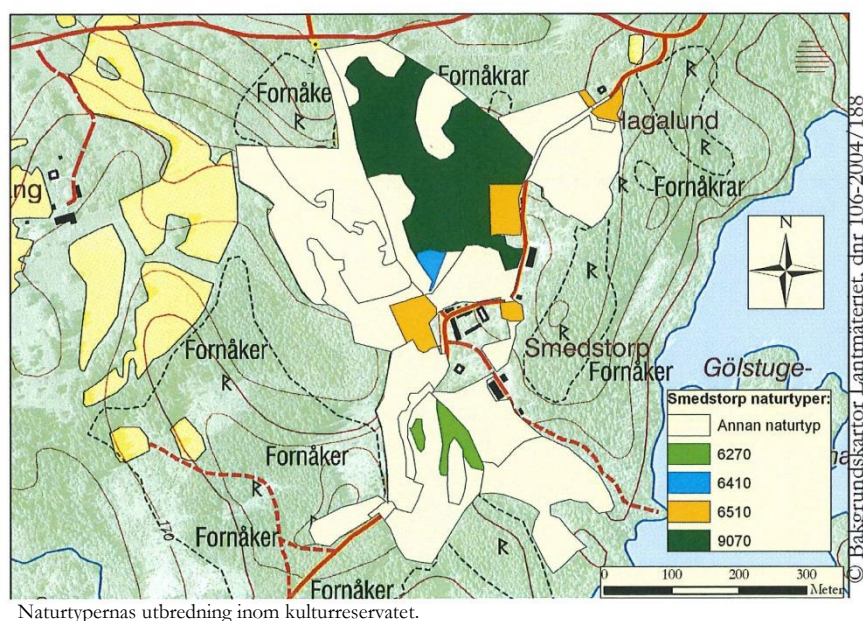
Enligt Naturvårdsverket är *"Natura 2000 ett nätverk av skyddade områden i hela EU. Målet med nätverket är att hejda utrotningen av arter och livsmiljöer"*. I Sverige finns ungefär 4 000 områden och flera av dem ligger inom skyddade områden såsom naturreservat och Nationalparker.

Inom kulturreseptatet finns tre stycken art- och habitatdirektiv.

1. Naturtyper enligt art- och habitatdirektivet
2. Arter enligt art- och habitatdirektivet
3. Arter enligt fågeldirektivet

När det gäller kulturresevatet finns naturtyperna:

6270	Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen	0,38 hektar
6410	Fuktängar med blåtistel eller starr	0,13 hektar
6510	Slätterängar i lågländet	1,1 hektar
9070	Trädbeklädda betesmarker	4,3 hektar
Totalt		5,75 hektar



Den utpekade arten enligt art- och habitatdirektivet är Läderbaggen (*Osmoderma eremita*) och för fågeldirektivet Törnaskata (*Lanius collurio*).

Bevarandeplanen för Natura 2000-områdena har arbetats in i respektive skötselområde.

Mer om naturvärdena på Smedstorp kan läsas i:

Bevarandeplan Natura 2000, SE0230173, Länsstyrelsen i Östergötlands län. 2010

Ängs- och hagmarksinventeringen, Länsstyrelsen i Östergötlands län. **Xxxx**

Naturvårdsprogram. Ydre kommun. 2002

Kulturhistoriska värden

Smedstorps dubbelgård visar en gård, som avbrutits mitt i bildandet av en by. Detta avbrott i bybildningen gör gården unik och området mycket intressant ur ett kulturhistoriskt perspektiv, då både gårdens byggnadsbestånd och landskapsindelning är välbehållet.

Enligt 1707 års ägomätningsskarta har det funnits andra byggnader inom Smedstorps ägor. Lantmätaren nämner bland annat Torstorp, i norra delen av ägorna. Ett område som sköttes tillsammans med Lidhult, då det inte dög till något annat än bete.

Byggnadsminnet Smedstorps dubbelgård

Den 30 september 1964 byggnadsminnesförklarades delar av Smedstorps by.

Smedstorp är en alltså en dubbelgård (*tvēbōle*) där mangårdsbyggnaderna ligger vägg i vägg. Detsamma gör de båda ladugårdarna.

Byggnadsbeståndet ger ett ålderdomligt intryck genom att de är omålade och saknar panel.

Gårdsplanen är i sig indelad i en fägård (*fine gårn*) och ladugårdsbacken, som avgränsas med ett spjälstaket.



Gårdsmiljön.

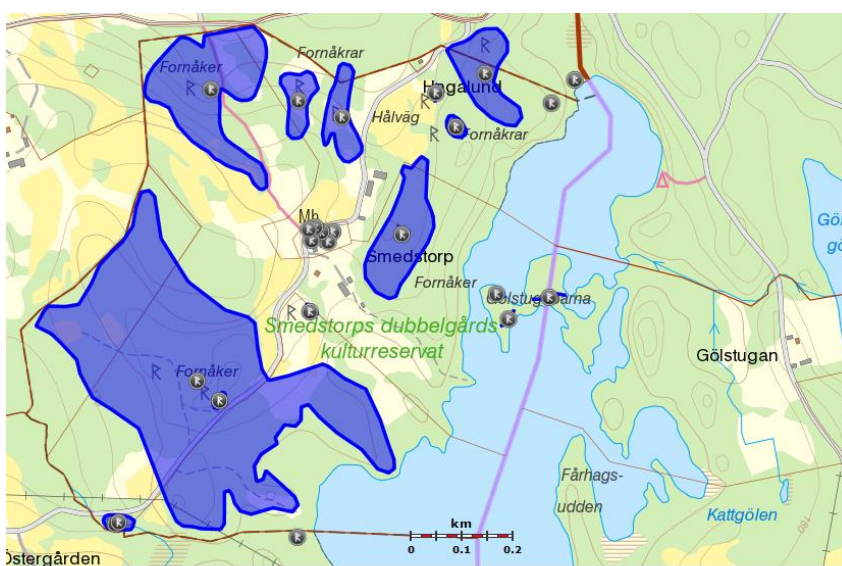
Gården omfattar ett tjugotal hus med bland annat boningshus, ladugårdar, vishusbodar, vedbodar, hönsbodar, stallänga och vagnskjul. Byggnaderna har framför uppförts i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet och är knuttimrade. Enbart ett stall och logar är delvis timrade i skiftesverk. Av byggnaderna är ett av vishusen den äldsta byggnaden. Bottenvåningens timmer har fällt under vintern 1696-97. Samtliga byggnader har daterats genom dendrokronologi. På flera byggnader ligger brädtak, tegel- och sticketak, men även halmtak.

Enligt tidigare skötselplan för kulturresevatet har en Vårdplan för byggnadsminnet Smedstorp tagits fram. Även denna vårdplan bör i samband med revidering av skötselplan också ses över och aktualiseras.

Fornlämningsmiljöer

Inom kulturresevatet finns en rad med registrerade fornlämningar:

Två gravfält från järnåldern (Norra Vi 2:1 och 3:1), en kvarnlämning (Norra Vi 31:1) och flera områden med fossil åkermark (Norra Vi 19:1-3, 188:1-2, 189:1 och 190:1).



Registrerade fornlämningar inom kulturresevatet Smedstorp.

Källa: www.raa.se Fornsök

De stora områdena med fossil åkermark upptäcktes vid den arkeologiska undersökning, som gjordes år 1998. Inom dessa områden finns ett stort antal röjningsrösen, terrasskanter och åkerhak. Ute på Gölstugeöarna i sjön Drien finns lämningar i form av en sentida vallanläggning och skanser (Norra Vi 48:1-3) som troligtvis tillkommit under någon militär manöver, enligt fornvårdsinventaren. Enligt boende i trakten berättas det att vallarna är förskansningar från Dackefejdens tid.

I norra delen av kulturreseptatet finns en registrerad färdväg (Norra Vi 191:1) och en kolbotten efter en rund kolmila (Norra Vi 187:1). De två gravfälten ligger söder om Smedtorps gård och visar att platsen var bebodd redan under järnåldern.

Det ena gravfältet (Norra Vi 2:1) ligger på en moränkulle och består av fem synliga gravar. Fyra stycken är runda stensättningar och en grav är kvadratisk. Denna typ av gravar brukar dateras till äldre järnålder, men då några av stensättningarna är övertorvade kan de höra hemma i yngre järnålder. Några daterade fynd från arkeologiska undersökningar finns inte och eftersom gravfältet ligger i gammal ängsmark kan röjningssten lagts på gravarna, vilket förändrat gravarnas utseende.



Tydliga gravhögar i björkdunge.

Det andra gravfältet (Norra Vi 3:1) ligger på en moränrygg med gles barrskog. Gravfältet består av 11 gravar varav tre stycken är runda stensättningar, en stensättning som är närmast oval till formen. På gravfältet också sju resta stenar (varav fem av dem fallit omkull). Även dessa gravformer tyder på att gravfältet är anlagt under äldre järnålder.



En rest sten i en av stensättningarna.

Cirka 100 meter sydväst om gravfältet finns en tydlig terrassbildning. Denna terrassering kan eventuellt vara en boplatsterrass från tiden för gravfältet.

En stor styrka för kulturreseptatet är att Smedstorps ägor är intakt och att dubbelgården har förblivit en dubbelgård, trots genomfört laga skifte. I reseptatet ingår byggnader, fornlämningsmiljöer, inägo- och utmark samt del i Drien. På så vis kan en helhetsbild visas, användas och bevaras.

Biologiskt kulturarv

Riksantikvarieämbetets definition av biologiskt kulturarv *"det biologiska kulturarvet utgörs av ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet och vars långsiktliga fortlevnad och utveckling förutsätter eller påverkas positivt av brukande och skötsel."*

En del av kulturresevatets kulturhistoriska värde utgörs av de spår, som generationers brukande av trädgårdar och landskap har skapat. Brukandet har lett till att ett biologiskt kulturarv vuxit fram och bevarats. Inom kulturresevatet finns bland annat flera hamlade träd och vid exempelvis torpen finns syrener, pioner och bärbuskar kvar.



Hamlad ask.



Smörbollar.

Även åkrarna används för att visa upp och bevara ett levande kulturarv. På åkrarna odlas bland annat svarthavre. Svarthavre är ett sådeslag som ingår i Programmet för odlad mångfald (POM). Programmet ligger under Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och är en nationell satsning för att bevara och nyttja kulturväxter.

Under åren 2012 och 2013 har Riksantikvarieämbetet och Centrum för Biologisk Mångfald gjort en inventering av det biologiska kulturarvet i tre kulturresevat. Ett av de utvalda kulturresevatena var Smedstorps dubbelgård. Inventeringen utfördes av Värnermuseet och rapporten är delvis inarbetad i denna skötselplan.

Mer om kulturhistoriska värden på Smedstorps dubbelgård kan läsas i:

Arkeologisk rapport 1998

Riksantikvarieämbetet, Fornsök <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Biologiskt Kulturarv Smedstorps dubbelgård, Norra Vi socken, Ydre kommun, Östergötland. Värnermuseet. 2013

Sociala värden

Kulturresevatet Smedstorps dubbelgård är idag ett etablerat utflyktsmål. Området besöks årligen av mellan 5 000 till 7 000 personer. Här kan besökaren titta på den fascinerade gårdsmiljön, odlingarna och de betande fåren och de båda hästarna, som går ute i markerna. Inne vid gården går de frigående hönsen och myskankorna. Ett flertal informationsskyltar har placerats ut på i landskapet bland annat för de som vill veta mer vid ett av gravfälten och vid kvarnlämningen i söder. Den medhavda picknicken kan intas vid de utställda bänkborden.

Gården med sitt museum och kulturlandskap är attraktivt både för natur- och kulturintresserade personer i alla åldrar. Östergötlands museum använder kulturreseptatet för viss visningsverksamhet. Ett gårdsmuseum har sparsamt inretts i en del av dubbelgården. Gårdsmuseet hålls öppet vid specifika tillfällen, medan torpet Hagalund hålls öppet året runt.

Genom kulturreseptatet passerar en av Östgötaleden etapper och cykelleden Norra Vi-leden, mer om detta sedan.

BESÖKSMÅLET SMEDSTORPS DUBBELGÅRD

Definitionen av friluftsliv är enligt Naturvårdsverkets handbok (Handbok 2005:5, Riksintressen för naturvård och friluftsliv) *"vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling"*. I det här sammanhanget har kulturreseptatet och dess tillgänglighet en viktig roll för besökarens återhämtning och upplevelse. Kulturreseptatet kan därmed ha en positiv inverkan på besökarnas fysiska och psykiska välbefinnande, som på sikt kan främja en bättre folkhälsa.

Utmed landsväg 134 har Trafikverkets brunvita och svartvita vägs skyltar satts upp. Flera skyltar leder besökaren till Smedstorps parkeringsplats, som anlagts intill den moderna ladugården.

På Smedstorps dubbelgård har besökaren möjlighet att ta del av i stort sätt hela gårdsmiljön med tillhörande marker, året runt.



Vägvisningsskyltar utmed väg 134.

Med fördel kan kulturreseptatet användas vid visningsdagar eller andra tillställningar som stämmer överens och som bidrar till att uppnå kulturreseptatets syfte och som rymmer inom ramen för resepatets föreskrifter.

Tillgänglighet och information

Kulturreseptatet Smedstorp har som syfte att bidra till att förmedla kunskap om det äldre odlingslandskapet, det äldre byggnadsskicket och om de förhållanden som rådde på Smedstorp kring tiden vid skiftet.

Tillgängligheten av kulturreseptatet och den pedagogiska ambitionsnivån ska vara hög för resepatet. För att möjliggöra detta tas en tillgänglighetsplan fram och Östergötlands museum ska ha ett aktuellt pedagogiskt program. I samband med att tillgänglighetsplanen upprättas ses exempelvis utformning och placering utav bänkbord, utedasset, informationsmaterial och stängselgenomgångar över.

För de allra flesta besökarna börjar vistelsen i kulturreseptatet på parkeringsplatsen, vid den moderna ladugården. Därifrån tar de oftast en promenad, vidare på grusvägen, och slår sig ner vid de uppställda bänkborden intill ekonomibyggnaderna. Merparten av besökarna stannar vid

gårdsmiljön, utan att ha sett markerna runt omkring. Ett av skälen kan vara att det i dagsläget saknas anlagda vandringsleder, som går inom reservatets skogs- och inägomark. Besökaren kan dock ströva fritt och inhämta information via folder och från ett antal informationsskyltar och följa grusvägen som går genom Smedstorp. Utmed denna grusväg går två leder.

Den ena leden är vandringsleden Östgötaleden. Östgötaleden går genom stora delar av Östergötland och består av 11 etapper. Leden är markerad med orange färg på trästolpar och på lämpliga trästammar.

Den andra leden är Norra Vi-leden. Denna led är en cykelled som anlades av Ydre kommun år 2014, genom ett så kallat Leader-projekt. Norra Vi-leden markeras med gula brickor på trästolpar och slingrar sig genom Ydre kommun och binder ihop flera reservat och andra sevärdigheter.



Hänvisningsskylt av cykelleden.

Dessa båda ger förutsättningar till att fler besökare stannar till i kulturreseptatet. Att anlägga vandringsleder i olika delar av kulturreseptatet, skulle öka besökarnas upplevelse och förståelse av Smedstorps gårdar med sina ägor. För detta finns goda förutsättningar och flera leddragningar med intressant innehåll i varierad terräng skulle kunna anordnas.

Karta över förslag på vandringsleder.

När vandringslederna inom kulturreseptatet anordnats tas en ny informationsskylt och informationsfolder fram. Informationssatsningen görs då i ett enhetligt tänkande och med det pedagogiska programmet och tillgänglighetsplanen som grund. Även när andra typer av satsningar görs, till exempel visningsdagar och andra aktiviteter, bör tillgängligheten stå högt på prioriteringslistan, så att fler kan få tillgång till denna kulturmiljö.

Idag finns informationsskyltar på svenska med tysk och engelsk sammanfattning. Informationsfoldern är skriven på svenska, tyska och engelska. Vid framtagning av ny informationsskylt vid parkeringen och ny folder bör reservatets föreskrifter, som berör besökaren presenteras.



Informationsskylt vid parkeringsplatsen.

Kulturreseptatet Smedstorps dubbelgård marknadsförs både av Östergötlands museum och av Länsstyrelsen i Östergötlands län. Information om kulturreseptatet kan hittas på respektive hemsida, men även på Ydre kommuns hemsida. Med stöd från Länsstyrelsen i Östergötland har Östergötlands museum också tagit fram boken *"Smedstorps dubbelgård i Ydre – Kulturreseptat i Östergötland"*.